Mokymosi sutrikimų turinčių vaikų savės reprezentacijos

Audronė Bakšienė
Vilniaus universitetas

Santrauka. Manoma, kad mokymosi sutrikimų (toliau-MS) turintys vaikai susiduria su savita patirtimi ir jos integravimo sunkumais, darančiais įtaką savasties raidai. Galimos MS įtakos įvairioms vaiko gyvenimo sritims supratimas yra kritiškai svarbus teikiant efektyvią pagalbą. **Tyrimo tikslas** – atskleisti MS turinčių vaikų savės reprezentacijų ypatumus. **Metodika.** Tyrime dalyvavo aštuoniolika 8–11 metų vaikų. Metodai: pusiau struktūruotas interviu, projekcinis žmogaus piešinys, vaikų elgesio klausimynas, skirtas tėvams (CBCL 6/18). **Rezultatai.** MS turinčių vaikų savės reprezentacijų struktūra labai panaši į MS neturinčių vaikų, tačiau atsiskleidė ir tik MS turintiems būdingi savės reprezentacijų bruožai. Klinikinėje imtyje yra sąsaja tarp tėvų vaiko funkcionavimo vertinimo ir piešiniuose atskleistų subjektyvių emocinės sferos sunkumų. **Išvados.** MS turinčių vaikų savės reprezentacijose išryškėjo tik jiems būdingi ypatumai: logiško patirties vientisumo stoka, buvimo skirtingam, turinčio neigiamą atspalvį, patyrimas bei mokymosi sutrikimo įtakos savo akademiniam ir socialiniam funkcionavimui nesuvokimas. Šie vaikai gali susidurti su savasties nevientisumo jausmu, subjektyviai patiriamu kaip emociniai sunkumai ir pasireiškiančiu sunkumais integruoti patirtį.

Pagrindiniai žodžiai. Mokymosi sutrikimų turintys vaikai, savės reprezentacijos, savasties raida, savasties vientisumo jausmas.

Įvadas

Mokymosi sutrikimai (toliau – MS), kaip psichopatologijos diagnozė, išskiriama medicininėse DSM-V bei TLK-10-AM klasifikacijose, priskiriama psichologinės raidos sutrikimų grupei ir vadinama specifiniais mokymosi sugebėjimų raidos sutrikimais. TLK-10-AM apibrėžia, jog „tai sutrikimai, kai normalus mokymosi įgijimas sutrinka per ankstyvosios raidos stadijas. Tai nėra tiesiog galimybės mokyti nebuvimo pasekmė, vien tik protinio atsilikimo rezultatas, ir šie sutrikimai nėra atsiradę dėl bet kokios rūšies smegenų traumos ar ligos“ ir išskiria tam tikro mokymosi gebėjimo (skaitymo, rašymo, kitų disciplinų) sutrikimus (TLK-10-AM, 2011). DSM-V klasifikacijoje MS priskiriami prie neurokognityvių raidos sutrikimų ir vadinami specifiniais mokymosi sutrikimais.

MS priežastys dažniausiai aiškinamos neurologiniais sutrikimais. Yra įsitvirtinusi sąvoka „minimali smegenų disfunkcija“, tuo pabrėžiant, jog kalbama ne apie histologiškai ar kaip nors kitaip aptinkamą organinį pažeidimą, o apie nedidelį tam tikros smegenų struktūros funkcinį nepakankamumą (Bagdonas, 1995). Daugeliu atvejų MS nėra „išaugamas“, tai ilgalaikė būklė, todėl vaikas turi išmokyti prisitaikyti prie jos ir įveikti savo problemas.

Empirinės studijos ir klinikiniai stebėjimai teigia, kad vaikams, turintiems MS, yra būdingi socialiniai ir emociniai sunkumai. Sukaupta pakankamai įrodymų, kad turintieji MS, be neurokognityvių ir akademinų sunkumų, yra linkę patirti ir psichosocialines problemas, tačiau nėra vieno atsakymo, ar šios problemos yra priežastis, ar padarinys (Greenham, 1999). Užsienio autorių atlikti tyrimai rodo, kad MS turintys vaikai yra linkę į socialinius ir emocinius sunkumus, ypač paauglystėje, ir jiems būdingesni, nei kitiems vaikams internalūs simptomai: labiau išreikštas vienišumas, mažesnis socialinis pasitenkinimas, menka savigarba, nerimas, depresija (Bryan, Burstein, & Ergul, 2004; Margalit, 2004). Tyrimai patvirtina, jog MS turintiems vaikams būdingas ir mažesnis populiarumas tarp bendraamžių: 25–30 proc. šių vaikų yra bendraamžių atstumiami (Greenham, 1999). Lietuvos mokslininkų tyrimai patvirtino minėtas tendencijas: „Mokymosi negalią turintys vaikai ir motinų, ir mokytojų vertinami kaip labiau depresuojantys ir nerimastingi, labiau atsiriboję, vieniši, jiems būdingesni dažnesni somatiniai negalavimai be aiškios priežasties“ (Barkauskienė, 2004, p. 104). Apie 50 proc. vaikų, kuriems diagnozuojamas MS, remiantis klinikinių testų duomenimis, gauna didesnius už klinikinę ribą bent vienos elgesio ar emocijų sunkumų skalių įvertinimus (Rock & Fressler, 1997, cituojama pagal Barkauskienė ir Bieliauskaitė, 2002). Taigi, remiantis pateikiamais duomenimis, daroma prielaida, jog MS turintiems vaikams būdinga didesnė prisitaikymo sunkumų rizika, tačiau ne visi MS turintys vaikai turi akivaizdžių emocijų sutrikimų. Deja, neaišku, kaip vaikams, turintiems MS, atsiranda psichocialinio prisitaikymo ir emocinių sunkumų, nes tyrimų duomenys nepateikia priežastinio ryšio tarp MS ir šių sunkumų.

Šių vaikų sunkumai akademinėje ir bendravimo su kitais srityse gali paveikti jų asmenybės raidą ir savės reprezentacijų formavimąsi, lemti jų patirties savitumą. Savastis (ang. Self) – sudėtingas daugiaformatis konstruktas, įvairiose teorinėse paradigmos skirtingai operacionalizuojamas. Savastis gali būti analizuojama ir kaip socialinis bei kognityvus konstruktas. Harter požiūriu, savastis suprantama kaip savės vertinimais grįsta savės reprezentacijų struktūra – plačiąja prasme, „savastis – tai savės reprezentacijos – įvairios savės charakteristikos ar bruožai, kuriuos

¹ Kontaktinis asmuo: Audronė Bakšienė, Vilnius, Lietuva. El. paštas: audrone.baksiene@gmail.com.

asmuo gali sąmoningai išreikšti kalbos forma“ (Harter, 2012, p. 19). Tyrime remiamasi šiuo Harter požiūriu, todėl sąvokos „savės reprezentacijos“ ir „savastis“ bus vartojamos kaip sinonimai.

Harter teigimu, 8–11 metų vaikų savės reprezentacijoms būdinga: savo bruožų apibūdinimai, susiję su vaiko gebėjimais ir tarpasmeninėmis charakteristikomis, lyginimasis su bendraamžiais, globalus gerųjų savybių įvertinimas; aukštesnio lygio apibendrinimai, apimantys keletą funkcionavimo sričių, gebėjimas integruoti priešingas savybes; vertinimai tikslesni, jie gali būti ir pozityvūs, ir negatyvūs; siekiant save įvertinti atliekamas socialinis palyginimas; kitų žmonių nuomonių ir standartų internalizavimas (Harter, 2012). Asmeninė pasakojimų autorystė, didėjantys lingvistiniai gebėjimai, savės efektyvumo jausmas – visa tai suteikia stiprėjantį savės tęstinumo pojūtį. Akademiniai, socialiniai, savės efektyvumo įsitikinimai tampa labai akivaizdūs. Vaikas projektuoja savo gebėjimus į būsimas profesines galimybes. Asmens patrauklumo suvokimas labai apibrėžtas kultūrinių išvaizdos standartų, tai galioja ir paauglystėje. Savės suvokimas ir vertinimas laikomi esminiu ir MS turinčių vaikų asmenybės formavimosi veiksmu. Neurokognityvūs deficitai daro įtaką vaiko galimybėms interpretuoti savo patyrimą ir suteikti jam prasmę bei išlaikyti savasties vientisumo jausmą.

Savės reprezentacijose savasties nevientisumo jausmas gali atsiskleisti nerišliame, logiško nuoseklumo stokojančiame vaiko pasakojime. Savasties vientisumas – subjektyvus bendrumo, identiškumo jausmas, kurį vaikai, manoma, jaučia bendraudami su savo tėvais ir kuris atspindi asmeninės patirties sintezę ir integravimą (Palombo, 1994). MS turinčių vaikų pasakojimai apie save gali būti fragmentiški ir nenuoseklūs (Palombo, 2001). Nenuoseklus vaiko pasakojimas atspindi vaiko negebėjimą susieti savo patyrimo epizodų. Vertinant pasakojimo nenuoseklumą, nerišlumą iš raidos perspektyvos, riba tarp rišlumo ir nerišlumo yra labai trapi. Pasakojimo rišlumas, vientisumas negali būti vertinamas pagal loginius kriterijus. MS turintiems vaikams kyla daugybė klausimų apie tai, kodėl jiems nesiseka mokykloje, kodėl jie neturi draugų. Jie iš dalies supranta savo sunkumus ir galias, bet kartu yra ir pasimetę, sumišę. Tyrimų duomenimis, tokie vaikai dažniau išgyvena neigiamas emocijas, yra uždaresni, nepasitiki savimi, dažniau jaučiasi nesuprasti ir nesuprantantys (Barkauskienė ir Bieliauskaitė, 2002). Šių vaikų suvokiamas skirtingumas gali būti subjektyviai išgyvenamas kaip grėsmė savasties jausmui. Šis suvokimas yra ypač svarbus mokyklos kontekste. Savasties vientisumo sutrikimai gali reikšti sutrikusiu elgesiu ir emocinėmis problemomis (Palombo, 2001). Žvelgiant iš šios vidinės vaiko perspektyvos, savasties vientisumo jausmo praradimas gali būti išgyvenamas kaip įvairios emocinės būsenos – sumišimas, nerimas, depresija.

Tyrimo tikslas – atskleisti MS turinčių vaikų savės reprezentacijų ypatumus. Buvo keliami klausimai:

- 1) Kaip 8–11 metų vaikai atskleidžia savės reprezentacijas savo pasakojime?
- 2) Kas būdinga MS turinčių vaikų savės reprezentacijoms?
- 3) Kaip atsiskleidžia MS turinčių vaikų savasties vientisumo jausmo ypatumai jų pasakojimuose?

1. Metodika

1.1. Tyrimo dalyviai

Iš viso tyrime dalyvavo aštuoniolika 8–11 metų vaikų iš lietuviškų Vilniaus miesto bendrojo lavinimo mokyklų, tyrimo dalyvių amžiaus vidurkis – 9 metai. Iš jų klinikinę imtį sudarė 10 mokinių, atrinktų pagal šiuos kriterijus: a) amžiaus (8–11 metų); b) diagnozės. Tyrimo dalyviams Vilniaus miesto psichologinės-pedagoginės tarnybos yra nustatyti specifiniai mokymosi sutrikimai. Neturintys kitų kliniškai diagnozuotų gretutinių sutrikimų; c) intelektualiniai gebėjimai – vidutiniai arba truputį mažesni už vidutinius.

Palyginamąją imtį sudarė aštuoni vidutiniškai arba gerai besimokantys mokiniai, klinikinės imties dalyvių bendraklasiai, neturintys mokymosi sutrikimų.

1.2. Tyrime naudoti instrumentai

Tikėtina, kad klausimynais, tiriančiais tam tikrus konstruktus, sunku apčiuopti tokį daugialypį konstruktą kaip savastis ir savės reprezentacijos, todėl, siekiant priartėti prie autentiško vaiko besiformuojančio savasties vaizdo ir atskleisti savės reprezentacijas, pasirinktas autorės sudarytas pusiau struktūruotas interviu, kai vaikas turi galimybę spontaniškai, jam įprastu žodynu atskleisti savo patirties integracijos lygį. Interviu, sudaryto iš 11 klausimų, metu vaiko buvo teiraujamasi, kaip jis vertina savo akademinį pasiekimą, kaip aiškina akademinį sunkumą priežastis, kaip jaučiasi dėl aplinkos keliamų reikalavimų ir lūkesčių, prašoma save apibūdinti. Gautų interviu duomenų lakoniškumas ir nepakankamumas naratyvinei analizei padiktavo kokybinės analizės metodo – temų analizės – pasirinkimą. Temų analizė – sąlyginai teoriškai nepriklausomas lankstus metodas, susidedantis iš keleto etapų, leidžiantis išskirti, analizuoti ir aprašyti pagrindines duomenų temas (Braun & Clarke, 2006). Atliktos temų analizės validumui užtikrinti buvo naudojama literatūros validizacija.

Subjektyviam emocinės savijautos vertinimui pasirinktas projekcinis žmogaus piešinys. Mokyklinio amžiaus vaikams sunku identifikuoti ir paaiškinti jausmus, nes tokių vaikų yra konkretaus operacinio mąstymo, o žmogaus piešinys leidžia mokyklinukams išreikšti savo jausmus piešinyje. Emociniams sunkumams vertinti pasirinkta E. Koppitz emocinių indikatorių sistema, pagal kurią vertinami 30 požymių, indikuojančių galimus emocinius

sunkumus. Empirinės studijos rodo, kad šis metodas diferencijuoja vaikus, turinčius emocinių sunkumų, nuo jų neturinčių (Catte & Cox, 2000).

Siekiant papildyti besiformuojančio savęs vaizdo duomenis iš vidinės vaiko perspektyvos, informacija apie vaikų socialinius, elgesio ir emocijų sunkumus buvo renkama ir apklausiant tėvus. Tėvai pildė 6–18 metų vaikų elgesio aprašą (Child Behavior Checklist, CBCL 6/18; Achenbach & Rescorla, 2001; Žukauskienė ir Kajokienė, 2006). Klausimyno skalę sudaro 113 teiginių, kurių kiekvienas vertinamas balais nuo 0 iki 2. Tyrimui skalė pasirinkta dėl šių priežasčių: pirma, tai vienas žinomiausių ir plačiausiai pasaulyje naudojamų vaikų elgesio ir emocinių sunkumų vertinimo būdų; antra, priemonė standartizuota Lietuvoje – ši metodika taikoma Lietuvoje atliekant mokslinius tyrimus ir praktikoje, yra sudarytos lietuviškos normos.

1.3. Tyrimo eiga

Pirmiausia buvo atliktas žvalgomasis tyrimas, parodęs, kad pasirinkti metodai leidžia atsakyti į tyrimo klausimus.

Vilniaus miesto psichologinės-pedagoginės tarnybos duomenų archyve buvo surinkti duomenys apie turinčius MS vaikus, atitinkančius tyrėjo nustatytus amžiaus, diagnozės, intelektinių gebėjimų kriterijus. Siekiant atrinkti homogenišką tyrimo dalyvių grupę, analizuojant byloje pateiktą informaciją apie vaiką, buvo skiriama dėmesio prenatalinės raidos istorijai, ankstyvajai raidai.

Vėliau buvo kreipiamasi į mokyklų, kuriose mokosi atrinkti MS turintys vaikai, administraciją dėl sutikimo leisti vykdyti šį tyrimą. Palyginamosios ir tiriamosios grupių vaikų tėvams buvo įteikiamas vokas su sutikimo forma ir CBCL 6/18 klausimynu. Iš viso buvo išdalyta 40 vokų su klausimynais: sutikimą dalyvauti tyrime savo parašu ir užpildytu CBCL 6/18 klausimynu patvirtino 45 proc. tėvų: 67 proc. tiriamosios grupės vaikų tėvų ir 32 proc. palyginamosios grupės vaikų tėvų.

Galiausiai, mokyklų patalpose (dviem atvejais Psichologinės-pedagoginės tarnybos patalpose) buvo atliekamas pusiau struktūruotas interviu ir piešiamas žmogaus piešinys.

2. Rezultatai

Išanalizavus interviu duomenis temų analizės metodu paaiškėjo, kad yra panašios savęs reprezentacijų temos, tikėtina, atspindinčios 8–11 metų vaikų savasties raidos procesų bruožus, ir temos, būdingos tik MS turinčių vaikų savęs reprezentacijoms. Šio tyrimo duomenys rodo, kad savęs vaizdo reprezentacijų struktūra analogiška mokymosi sutrikimų turinčių ir jų neturinčių vaikų. Pateikiame išskirtas 6 galutines kategorijas – temas su potėmėmis, atspindinčias MS turinčių vaikų savęs reprezentacijas: 1) Akademinės kompetencijos suvokimas (1.1. Akademinės kompetencijos samprata. 1.2. Akademinis sunkumų priežasčių suvokimas (vidinis ir išorinis fokusas). 1.3. Pastangų apibrėžtumas / neapibrėžtumas. 2) Savęs vaizdo ypatumai (2.1. Savęs kaip mokinio vaizdas. 2.2. Teigiamos tarpasmeninės savybės. 2.3. Neigiamos asmeninės savybės. 2.4. Savęs vertinimas per veiklas / pomėgius. 2.5. Savęs vertinimas lyginantis su bendraamžiais). 3) Savęs tęstinumo jausmas. 4) Fizinis savęs suvokimo aspektas. 5) Buvimo skirtingam patyrimas. 6) Nerišlūs fragmentai pasakojime. Tik klinicinei imčiai būdingi ypatumai – pasitaikantys nerišlumo fragmentai pasakojimuose, negebėjimas suvokti akademinio sunkumų priežasčių, buvimo skirtingam jausmas.

Nasvytienės atlikta studija rodo, kad „emocinių problemų atrankos procedūros požymių visuma statistiškai reikšmingai diferencijuoja vaikų / paauglių, turinčių emocinių sutrikimų, piešinius nuo jų bendraamžių, neturinčių tokių sutrikimų, piešinių“ (Nasvytienė, 2007, p. 71). Tyrimo rezultatai rodo, kad klinikinės imties vaikų piešiniuose atsiskleidė MS turinčių vaikų patiriami emocinės sferos sunkumai: visų šios grupės tyrimo dalyvių piešiniuose buvo nustatyta emocinių indikatorių, iš jų penkių vaikų piešiniuose buvo du ir daugiau emocinių indikatorių. Tai leidžia kelti prielaidas, kad galimi mokymosi sutrikimų turinčių vaikų emociniai sunkumai. Taip pat, tėvų požiūriu, MS turintys vaikai vertinami kaip turintys daugiau sunkumų nei jų bendraamžiai: šeši vaikai tėvų buvo vertinami kaip turintys daugiau emocinių ar elgesio sunkumų, nei jų bendraamžiai, t. y. bendras jų sunkumų įvertis pateko į ribinę arba klinikinę zoną. Gauti duomenys sutampa su užsienio ir Lietuvos autorių atliktų tyrimų rezultatais, rodančiais, jog mokymosi sutrikimų turintys vaikai turi įvairių skirtingo lygio prisitaikymo sunkumų.

Dėl kokybinio tyrimo specifikos ir išsikeltų tikslų nesiekėme vertinti, ar vaiko subjektyvi emocinių sunkumų išraiška piešiniuose yra susijusi su tėvų vaiko emocinių ir elgesio sunkumų vertinimu. Duomenys rodo, kad yra tam tikra sąsaja tarp to, kaip tėvai vertina vaiko funkcionavimą ir kaip vaikas atskleidžia savo emocinius sunkumus piešinyje, tačiau šiai prielaidai pagrįsti reikėtų didesnės tyrimo dalyvių imties.

3. Rezultatų aptarimas

Šiame tyrime palyginamosios grupės duomenys sudarė kontekstą MS turinčių vaikų savęs reprezentacijų ypatumams iš vidinės jų perspektyvos ir savitą jų vidiniam pasauliui suprasti.

3.1. 8–11 metų vaikų savės reprezentacijos

Palyginamosios grupės, kaip ir klinikinės imties, vaikai, apibūdindami save, mini draugiškumą arba draugų turėjimą, linksnumą, gerumą – visos šios savybės pasireiškia ne izoliuotai, o tik būnant kartus su kitais, t. y. bendravimo situacijose. Savės apibūdinimuose vaikai taip pat mini įvairias veiklas, kurios jiems patinka, gerai sekasi ir jie jaučiasi kompetentingi. Tyrime atsiskleidė, kaip kognityvūs gebėjimai naudojami geram savės vaizdui palaikyti – vaikai lyties ypatumus naudojo aiškindami savo akademinį sunkumą, pavyzdžiui, mergaitė savo sunkumus kūno kultūros pamokoje aiškina tuo, kad, jos manymu, visoms mergaitėms, priešingai nei berniukams, sunkiai sekasi gaudyti kamuolius. Palyginamosios grupės vaikai savės reprezentacijų sistemoje pradeda integruoti prieštaringas savybes: į savo portretą jau gali sudėti įvairius dalykus. Įvairių savybių integravimas yra lydimas socialinio palyginimo.

Svarbi savės reprezentacijų dimensija – aplinkos vertybių ir normų priėmimas, gebėjimų projektavimas į būsimas profesines galimybes mūsų atveju atsiskleidė priežastinio ryšio tarp gero mokymosi ir galimybių siekti aukštojo mokslo bei gerai apmokamo darbo suvokime. Vaikų pasakojimuose atsispindėjo stereotipinės nuostatos dėl gero darbo: „kad nebūtum kaip benamis, turėtum darbą, šeimą, namą“, „norėčiau būti notare, nes ten daug pinigų uždirba“. Tyrime ši tendencija pasitvirtino tiek vaikų, neturinčių MS, tiek jų turinčių grupėse.

Taigi, 8–11 metų vaikų savės reprezentacijose atsispindėjo diferencijuotas ir gana tikslus savės suvokimas, savės apibūdinimas tarpasmenines charakteristikas atspindinčiais bruožų pavadinimais, savės vertinimas lyginant save su bendraamžiais, skirtingų savybių integravimas, aplinkos vertybių ir standartų priėmimas. MS turinčių vaikų savės reprezentacijų struktūra labai panaši į MS neturinčių vaikų – savės apibūdinimams būdingi tarpasmeninių charakteristikų terminai, savės vertinimas lyginantis su bendraamžiais. Kai kurie Harter (2012) minimi savės reprezentacijų pokyčiai neatsiskleidė MS turinčių vaikų savės reprezentacijose: aukštesnio lygio savės apibūdinimo apibendrinimai, integruojantys prieštaringas savybes, ir aplinkos standartų priėmimas.

3.2. MS turinčių vaikų savės reprezentacijų ypatumai

MS turinčių vaikų savės reprezentacijose atsiskleidė ir tik jiems būdingi savės reprezentacijų ypatumai: negebėjimas suvokti akademinį sunkumą priežastį, buvimo skirtingam jausmas, sunkumas verbalizuoti jausmus ir patirtį, pasitaikantys nenuoseklumo ir nerišlumo fragmentai pasakojimuose.

Rezultatai rodo, kad vaikai, turintys MS, vertindami savo galimybes akademinėje srityje stokoja objektyvumo ir realistiškumo, jie jaučiasi galintys paveikti savo veiklos rezultatus ir patenkinti perdėtus tėvų lūkesčius akademinėje srityje įdėdami daugiau pastangų. Atskleisti duomenys leidžia manyti, kad vaikų savijautą neigiamai veikia tai, kad jų pastangos siekiant atitikti aplinkos normas ar joms paklusti nėra efektyvios („<...> gal mažai pastangų?“, „<...> aš visada galvoju, va, dabar ten bus trys, nu penkios, bet iš tikrųjų būna daugiau klaidų... <...> ateinu namo, mama žiūri į elektroninį dienyną ir sako, kodėl čia dabar nepatenkinamai? Ir vėl kažko neišmokai?“). Mūsų tyrime dalyvavusių vaikų požiūriu, tėvai ir mokytojai iš jų tikisi gerų mokymosi rezultatų. Kai kurie vaikai išsikelia sau lūkesčius, nors iš tikrųjų aplinka jiems tokių lūkesčių nekelia. Literatūroje teigiama, kad nerealūs tėvų lūkesčiai, ypač jei nepasiekiami, sukelia vaikui asmeninės nesėkmės jausmus ir prisideda prie negatyvaus savės vaizdo (Harter, 2012). Taip gali būti nepataisomai pažeista bendroji savivertė ar savės reprezentacijos specifinėse srityse. Pasak Palombo (2001), dėl savigarbos problemų gali būti prarandamas savės vientisumo jausmas.

Klinikinėje imtyje atsiskleidė subjektyvus vaikų buvimo skirtingam, kitokiam patyrimas. Šie vaikai lygina savo mokymosi pasiekimus su klasės draugų ir toks suvokimas menkina jų savės vaizdą: „Visiems vaikams pavyksta viskas, kartais yra net pas juos klaidų, bet nedaug, o pas mane – pilna“, pasakojimuose minimos patyčios jų atžvilgiu („kiti vaikai pravardžiuoja“, „ypač iš manęs tyčiojasi“) ir su tuo susijusi savijauta – liūdesys, vidinė įtampa. Pasak Palombo, šiam vaikų, turinčių MS, patyrimui būdingas neigiamas atspalvis – vaikas jaučiasi netobulas, turintis trūkumų, prastesnis už kitus. Toks suvokimas menkina savės vaizdą, sukeldamas nerimo, gėdos, nusivylimo, nekompetencijos jausmus – susvyruoja vaiko savigarba. Toks patyrimas laikytinas savasties vientisumo jausmo pažeidimu (Palombo, 2001).

3.3. Patiriamo savasties nevientisumo jausmo raiška MS turinčių vaikų pasakojimuose

Tyrime pasitvirtino mokslinėje literatūroje minimi vaikų, turinčių MS, pasakojimams būdingi prieštaračiai, nelogiškumai (Celinska, 2004; Palombo, 1992, 2001). Pavyzdžiui, devynerių metų mergaitė, turinti kompleksinį mokymosi (skaitymo, rašymo) sutrikimą, pasakoja apie savo svajonę: „Kad mano labai gražus balsas, bet aš užkimus biškį, mmm (pauzė), tai mūsų muzikos mokytoja biškiuką pikta, tai ji kažkodėl (pauzė), kad, visokias reikia dainas dainuoti, bet man labai patinka rusiškas arba angliškas, o mums reikia kažkokias vaikiškas (pabrėžtinai taria) labai dainuot <...> kaip pirmokui ar antrokui.“ Palombo (1994) teigimu, yra abipusis, interaktyvus ir kompleksinis ryšys tarp savasties vientisumo jausmo ir rišlaus pasakojimo, bet šie veiksniai nėra priežastiniai. Taigi, logiškumo stoka gali būti siejama su rišlaus pasakojimo sudarymo sunkumais, o tai rodo esant savasties vientisumo pažeidimą. Remdamiesi šio tyrimo rezultatais, galime kelti prielaidą, kad vaikai, turintys MS, skirtingai nei jų bendraamžiai, perdirba informaciją ir ją įprasmina, ir tai kelia grėsmę jų savės vientisumo jausmui. Nežinomybė, nepaaiškinamumas, sumišimas dėl sunkumų prigimtį nesuvokimo gali tapti nerimo šaltiniais. Šio tyrimo rezultatai

atskleidė, kad nė vienas MS turintis vaikas nesuprato savo sunkumų prigimties, taigi ir patiriamo distreso šaltinio, jų pasakojimui būdingi nenuoseklumo elementai, todėl galime manyti, kad vaikai negali suteikti prasmės tam, kas su jais vyksta. Nesuvokdami savo neuropsichologinių ypatumų prigimties, vaikai susiduria su neišsprendžiamu uždaviniu patenkinti aplinkos (ir savo pačių) nerealius lūkesčius, patiria daug nesėkmių, tėvų kritiką, bendraamžių patyčias – jų patirčiai būdingas neigiamas atspalvis ir dėl to susvyruoja jų savivertė, o toks patyrimas, pasak Palombo, laikytinas savasties vientisumo jausmo pažeidimu. Savės vientisumo jausmo pažeidimo prielaidą mūsų tyrime patvirtina ir piešiniuose atsiskleidę emociniai sunkumai, kita vertus, ir šių vaikų tėvai mano juos turint internalių bei eksternalių sunkumų.

Išvados

MS turinčių vaikų savės reprezentacijose atsispindi 8–11 metų vaikų savasties raidai būdingi bruožai: savės apibūdinimas tarpasmenines charakteristikas atspindinčiais bruožų pavadinimais, savės vertinimas lyginant save su bendraamžiais.

MS turinčių vaikų savės reprezentacijose atsiskleidė jiems būdingi savės reprezentacijų ypatumai: logiško patirties vientisumo stoka, buvimo skirtingam, turinčio neigiamą atspalvį, patyrimas ir mokymosi sutrikimo įtakos akademinėi, socialinei sferai nesuvokimas.

MS turintys vaikai gali susidurti su savasties nevientisumo jausmu, subjektyviai patiriamu kaip emociniai sunkumai ir pasireiškiančiu sunkumais integruojant patirtį.

Nors šis tyrimas neleidžia formuluoti griežtų išvadų, gauti rezultatai patvirtina, kad MS turintys vaikai susiduria su savita patirtimi ir tos patirties integravimo sunkumais, veikiančiais jų savasties raidą. Ypač svarbu būtų MS turinčių vaikų tėvams suteikti informacijos apie pačius MS, neurokognityvių deficitų prigimtį, galimą įtaką įvairioms vaiko gyvenimo sritims. Tėvai neretai pagalbą MS turintiems vaikams supranta kaip įvairių simptomų pašalinimą, o žvelgiant iš psichologo perspektyvos, pagrindinis pagalbos tikslas – atkurti savasties vientisumą ir nuoseklumo vaiko pasakojime kūrimas. Kitaip tariant, reikalingos pagalbos strategijos, neignoruojančios vaiko subjektyvios patirties ir neuropsichologinių deficitų indėlio vaiko sunkumuose.

Representations of Self in Children with Learning Disorders

AUDRONE BAKSIENE

Vilnius University

Corresponding author: audrone.baksiene@gmail.com

Abstract. Although learning disorder (LD) has a primary impact on academic achievements, its relation to the problematic emotional and social life of children has been well recognized. Compared to normal learners, children with LD are at greater risk of psychosocial adjustment difficulties. **The main goal** of the study is to reveal the features of representations of the self in children with LD. **Method.** The participants were eighteen 8–11-years-old children. We used a semi-structured interview, projective Human Figure Drawing, and the parents were asked to fill in a Child Behavior Checklist (CBCL 6/18; Achenbach, 1991). The theme analysis method and the system of emotional indicators developed by Koppitz were used to analyze the findings. **Results.** The results of the research can be summarized as follows: (1) self-representations of children with LD reflect the trait labels that focus on interpersonal characteristics, comparative assessments with peers and what is considered to be natural features of development of the self of 8–11-years-old children; (2) lack of coherence in self-narratives and a sense of being different from other children as well as not understanding the nature and impact of LD were found in self-representations of children with LD; (3) children with LD could suffer from the lack of self-cohesion which from the child's subjective perspective may be experienced as emotional difficulties and failure to integrate experiences. Such findings indicate the necessity of deeper understanding the impact of neurocognitive deficits in the construction of the self of children with LD.

Keywords. Children with LD, self-representations, construction of the self, sense of self-cohesion.

Literatūra

- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the ASEBA School-Age Forms & Profiles*. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, & Families.
- Bagdonas, A. (1995). *Mokymosi sunkumai ir negalės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Barkauskienė, R. ir Bieliauskaitė, R. (2002). Mokymosi negalių turinčių vaikų elgesio ir emocijų sunkumai. *Medicina*, 38, 439–443.
- Barkauskienė, R. (2004). *Turinčių mokymosi negalių vaikų psichosocialinio funkcionavimo ir šeimos veiksmų sąveika*. Daktaro disertacija (socialiniai m.). Vilniaus universitetas.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101.
- Bryan, T., Burstein, K., & Ergul, C. (2004). The social-emotional side of learning disabilities: A science-based presentation of the state of the art. *Learning Disability Quarterly*, 27, 45–51.
- Catte, M., & Cox, M. V. (2000). Severely disturbed children's human figure drawings: Are they unusual or just poor drawings? *European Child & Adolescent Psychiatry*, 9 (4), 301–306.
- Celinska, D. (2004). Personal narratives of students with and without learning disabilities. *Learning Disabilities Research & Practice*, 19 (2), 83–98.
- Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5) (2013) Paimta iš <http://www.dsm5.org/Pages/Default.aspx>.
- Harter, S. (2012). *The construction of the self: Developmental and sociocultural foundations*. New York: The Guilford Press.
- Margalit, M. (2004). Second-generation research on resilience: Social-emotional aspects of children with learning disabilities. *Learning Disabilities Research & Practice*, 19 (1), 45–48.
- Nasvytienė, D. (2007). Žmogaus piešinio testo psichometrinių rodiklių analizė. *Psichologija*, 36, 61–73.
- Palombo, J. (1992). Narratives, self-cohesion, and the patient's search for meaning. *Clinical Social Work Journal*, 20 (3), 249–269.
- Palombo, J. (1994). Incoherent self-narratives and disorders in children with learning disabilities. *Smith College Studies in Social Work*, 64 (2), 129–152.
- Palombo, J. (2001). *Learning disorders & disorders of the self in children & adolescents*. New York: Norton.
- Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtas pataisytas ir papildytas leidimas „Sisteminis ligų sąrašas (Australijos modifikacija, TLK-10-AM)“, (2011). Paimta iš <http://www.vlk.lt/vlk/lt/?page=info&id=144>.
- Žukauskienė, R. ir Kajokienė, I. (2006). CBCL, TFR ir YSR metodikų standartizavimas naudojant 6–18 metų Lietuvos vaikų imties duomenis. *Psichologija*, 33, 31–45.